

Boşanma Olgusunun Behiç Ak'ın “Ayrılık” Oyununda Ele Alınışı*Discovery of Divorce in Behiç Ak's “Separation” Play**Araştırma Makalesi – Research Article***Şifa KAYABAŞI**Süleyman Demirel Üniversitesi, Sahne Sanatları Bölümü, sifa23@gmail.com
ORCID Numarası/ORCID Numbers: 0000-0002-6538-2551**Mustafa KAYABAŞI**Süleyman Demirel Üniversitesi, Sahne Sanatları Bölümü, mustafakayabasi@sdu.edu.tr
ORCID Numarası/ORCID Numbers: 0000-0002-2897-2544**Öz**

Boşanma, psikolojik, sosyolojik, ekonomik, kültürel ve toplumsal etkileri olan karmaşık bir süreçtir. Çeşitli nedenlerle aile birliğinin bozulması anlamına gelen boşanma, yalnızca hukuki olarak ayrılan iki insanı değil tüm aile üyelerini ve yakın çevreyi de etkileyen toplumsal bir olgudur. Toplumsal ve kültürel değişimlerin boşanmada önemli bir faktör olduğu kabul edilmektedir. Özellikle sanayileşme, kentleşme, gelişen teknoloji, üretim ve tüketim ilişkileri, artan eğitim düzeyi, kadın haklarının gelişimi ve kadınların kamusal alanda daha etkin olarak varılması gibi gelişmeler kadın ve erkeğin toplumsal rollerinde değişime neden olmuştur. Toplumsal yapıda gerçekleşen değişimler evlilikten beklentilerin değişmesi ve kadın ve erkek arasında değişen roller nedeniyle günümüzde boşanmanın en yaygın nedenleri arasında sayılmaktadır. Türkiye’de Cumhuriyetin başlangıcından itibaren toplumsal sorunları ele alan tiyatro oyunları genellikle aile içindeki çatışmalar temelinde kurgulanmıştır. Bu oyunlarda aile, toplumda yaşanan açmazları, sorunları aktarmak için elverişli bulunmuştur. Bununla birlikte aile ilişkilerinin ele alınışı değişen toplumsal koşullara göre kendisini güncellemiş, aile ilişkileri ekseninde gelişen sorun ve çatışmalar yerini kadın-erkek ilişkisi ekseninde durumlara bırakmıştır. Bu bağlamda kadın-erkek ilişkisi ve ailenin temel sorunlarından biri olan boşanma olgusu da oyun yazarlığında ele alınan konular arasında yer alır. Günümüzde boşanmanın önemli faktörleri arasında sayılan sanayileşme, kentleşme, teknoloji, değişen toplumsal roller nedeniyle kadın ve erkeğin değişen talepleri çağdaş oyun yazarı Behiç Ak'ın Ayrılık oyununda boşanmış bir Kadın ve Erkek ilişkisi üzerinden ele alınır. Bu çalışma boşanma olgusunun Behiç Ak'ın Ayrılık oyununda nasıl ele alındığını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Behiç Ak, Ayrılık, Boşanma, Kentleşme, Tüketim.**Abstract**

Divorce is a complex process with psychological, sociological, economic, cultural, and social effects. Divorce, which means the deterioration of family unity for various reasons, is a social phenomenon because it affects not only two people who are legally separated, but also all family members and the immediate environment. The reflection of social and cultural changes in the family is accepted as an important factor in divorce. In particular, developments such as industrialization, urbanization, developing technology, production and consumption relations, increased education level, women's rights, and women's more active presence in the public sphere have led to changes in the social roles of women and men. All these factors are considered among the most common reasons for divorce today, as they cause changes in expectations from marriage, role conflicts between men and women, as well as many positive developments. Since the beginning of the Republic in Turkey, social problems in playwriting have generally been handled on the basis of conflicts within the family. The family, which is the smallest unit of social life, has been found suitable for conveying the deadlocks and problems experienced in society. However, the handling of family relations has updated itself according to the changing social conditions. The changing demands of men and women due to urbanization, technology, and changing social roles, which are considered among the important factors of divorce today, are handled through a divorced Man and Woman relationship in the contemporary playwright Behiç Ak's “Separation”. This study aims to evaluate how the divorce phenomenon is handled in Behiç Ak's play “Separation”.

Keywords: Behiç Ak, Separation, Divorce, Urbanization, Consumption.

Giriş

Toplumsal örgütlenmenin önemli bir ögesi olan aile, "akraba bağlantılarıyla doğrudan doğruya bağlanan, yetişkin üyelerin çocuklara bakma sorumluluğunu üstlendiği bir insanlar topluluğudur"¹. Marshall² ise aileyi "kan, cinsel ilişki ya da yasal bağlarla birbirine bağlı olan insanlardan oluşmuş, mahrem ilişkilerle örülü bir grup" olarak tanımlar. Toplumsal yapıyı oluşturan temel kurumlardan biri olan ailenin yapısı, işlevi ve türleri içinde var olduğu toplumsal dinamiklerle etkileşim halinde gelişmiş ve değişmiştir (Giddens, 2000:248-250). Özellikle sanayileşme, kentleşme gibi modern yaşamı belirleyen temel dinamikler, aile kurumunun yapısı ve işlevinin farklılaşmasının öncülleri olarak görülmüş, geleneksel aile türleri arasında sayılan geniş aile ve çekirdek ailenin yanı sıra iki anababalı aileler, üvey aileler, tek ebeveynli aileler, yeniden evlenme, üvey aile oluşumları, evlenmeden bir arada yaşam ve günümüzün çocuk-merkezli aileleri ortaya çıkmıştır³. Marshall'a⁴ göre aile, yaşanan değişimlere uyum göstererek ayakta kalmayı başarmış, çok esnek bir toplumsal birimdir. Bu nedenle her toplumda pek çok farklı biçimde görülmesine ve modernizm ile birlikte geçirdiği değişime rağmen aile varlığını korumaya devam etmektedir.

Türk tiyatrosunda aile, toplumsal sorunların aktarımının her zaman önemli bir aracı olmuştur. Toplumda yaşanan değişimlerin yarattığı çelişki ve çatışmaların bireye yansması genellikle aile ilişkilerinde görünür hale gelir. Oyunlarda ele alınan konular ile ailede kadın ve erkeğin konumlandırılması toplumsal değişimlerle doğru orantılı olarak gerçekleşir. Cumhuriyetin ilk yıllarında oyunlara konu olan geleneksel geniş aile zamanla yalnız anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aileye dönüşmüş, çağdaş oyunlarda ise çocukların da yer almadığı odağa yalnız kadın-erkek ilişkisini koyan oyunlar genel eğilimi oluşturmuştur⁵. Genellikle kadın-erkek ilişkisini bütün yönleriyle tartışmaya açan bu oyunlardan biri olan Behiç Ak'ın **Ayrılık** oyunu modern, kentli bir çiftin boşanma hikâyesini anlatır. Toplumsal bir sorun olan boşanmanın artışı özellikle sanayileşme, kentleşme, teknolojinin gelişimi gibi faktörlere bağlanır. Modern yaşam bütün bu faktörlerle evlilik, aile, kadın-erkek ilişkisinden beklentileri ve talepleri de değiştirir. Bu bağlamda boşanma da bu talepler ve isteklerin karşılanmadığı durumda daha sık gündeme gelen bir tercih olmaktadır. Değişen talep ve beklentilerin kişiyi boşanma eylemine götürüşü Behiç Ak'ın Ayrılık oyununda toplumsal yapıyla koşut bir görünüm sunar.

Evlilikten Beklenti ve Talepler

Ataerkil toplumlarda evliliğin temel işlevleri; cinsel ihtiyaçlar ve bu bağlamda ortaya çıkan rekabetin önlenmesi, üremenin kontrol altına alınması, çocukların topluma uygun şekilde büyütülmesi ve toplumsal cinsiyet rollerine uygun iş bölümünün sağlanmasıdır⁶. Aktaş ve Uray⁷, kişileri evliliğe götüren temel gerekçenin "karşılıklı sevgi, saygı ve bir arada yaşama isteği" olduğunu belirtir. Kadın ve erkekler evliliği genellikle yalnız yaşamın zorluklarından kurtulmak, ekonomik açıdan rahatlık, sorunlarını paylaşabilecekleri bir arkadaş, çocuk sahibi olma isteğini gerçekleştirebilecekleri bir birliktelik⁸, evliliğin toplumda genel bir kabul görüyor olması, sağlıklı bir cinsel yaşam, statü ve bağımsızlık isteği⁹ gibi nedenlerle tercih etmektedir.

Geleneksel anlamda evliliğin temel gerekçeleri günümüzde daha bireysel ihtiyaçların karşılanması talebini içermeye başlamıştır. "(...) günümüz evliliklerinin öncelikli amacı, bireysel ihtiyaçların karşılanması, duygusal tatmin ve destektir. Evlilikler için öncelikli motivasyon, bireysel mutluluktur. Bugün evliliklerde evlilik yemini ve çocukların sosyalizasyonu görevinden çok, karşılıklı duyulan aşka vurgu yapılmaktadır. Evlilikler görevlere değil, romantik aşka, özgür seçimlere dayanmaktadır"¹⁰.

¹ Giddens, 2012:246.

² Marshall, 1999:7.

³ Giddens, 2012:248; Zeybekoğlu Dündar, 2012: 39'dan akt. Aktaş ve Uray, 2021:2,3.

⁴ Marshall, 1999:9.

⁵ Birkiye, 2008:13.

⁶ Can ve Aksu, 2016:890.

⁷ Aktaş ve Uray, 2021:3.

⁸ Aktaş, 2014:41'den akt. Aktaş ve Uray, 2021:3.

⁹ Duman, 2018:248.

¹⁰ Clarke-Stewart, A. & Brentano, 2006; Akt: Uğur 2014.

Modernleşmeyle birlikte rollerin değişmesi, çocukların eğitiminin kurumsal hale gelmesi evlilik kurumunun amacını daha bireysel hale getirmektedir¹¹.

Modern yaşam biçimi ile birlikte söz konusu olmaya başlayan bireyleşme eğiliminin yanı sıra kadının edindiği haklar, eğitim seviyesinin yükselmesi ve çalışma hayatında daha çok yer alması ile evlilik kadın ve erkek arasında daha eşitlikçi bir yaklaşımı mümkün kılmıştır. Aile, sevgi ve saygıyı temel alan bir yapıya dönüşürken, kadını erkeğe bağımlı kılan ilişki biçiminin yerini karşılıklı bağlılık ilişkisi almıştır. Değişen bakış açısı dolayısıyla “evlilikten daha fazla dayanışma, dostluk, sevgi paylaşımı ve duygusal yakınlık beklenmeye başlanmıştır” bu beklentiler karşılanmadığında ise boşanma daha fazla tercih edilen bir alternatif olmaya başlamıştır¹². Kadının etkin olarak toplumsal yaşama katılması ile evliliklerin azalması, boşanmaların artması ve alternatif yaşam tarzlarının ortaya çıkması arasında doğrusal bir bağlantı kurulmaktadır¹³.

*“Geleneksel yaşama özgü erkek egemen kültür, kadınlar ile sorumlulukların paylaşılması konusunda esnek davranırken, hakların paylaşılmasında kadınlar ile çatışmakta, bu durum aile yaşantılarını ve kurallarını etkileyerek, çatışmaların çözülmediği noktada yeni durumları gündeme getirmektedir”*¹⁴.

Çağımızda, tüm dünyada boşanma oranlarının artması evliliğin daha az talep edilmesinden ziyade bireysel mutluluk ve mutlu bir evlilik fikrinin ön plana geçmesi dolayısıyla geleneksel değerler ve çocuk sahibi olmak için mutsuz bir evliliğe katlanılmak istenmemesine bağlanmaktadır. Bu bağlamda boşanma sayısındaki artış “başlıbaşına evlilikle ilgili derin bir doyumsuzluğu değil, onu ödüllendirici ve doyumverir bir ilişki kılmaya yönelik artmış bir kararlılığı işaret eder”¹⁵.

Arıkan’ın¹⁶, “Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması”nda bireylerin evlilikten beklentilerinin “net yararlar” üzerine kurulduğu tespit edilmiştir. Bireyler evlilikten kazançlarını rasyonel olarak değerlendirdikten sonra evlenmeye karar vermektedir. Bu beklentiler karşılanmadığında ise beklenti “boşanmanın net yararlarına” dönüşmektedir. Bu bağlamda beklenti ve boşanma arasında koşut bir ilişki kurulmaktadır.

Boşanmanın Nedenleri ve Sonuçları

Toplumsal yaşamın en önemli yapı taşı olarak kabul edilen aile kurumunun temel sorunlarından biri boşanmadır. TÜİK’e¹⁷ göre boşanma, “evlenmenin yasal olarak sona erdirilmesi”dir. Arıkan’a¹⁸ göre boşanma sosyolojik açıdan “kadın ve erkek arasında yasal, duygusal ve cinsel evlilik bağlarının bitirilme kararını içermektedir”. Genel olarak “karı ve kocanın, yeni bir evlenme yapabilecek şekilde ayrılması ve hukuki bir kararla evliliklerini tamamen sona erdirmesi”¹⁹ olarak açıklanan boşanma yalnız hukuki bir süreç olmayıp sosyolojik ve psikolojik etkileri de olan toplumsal bir olgudur. Değişen yaşam koşulları, sosyolojik ve psikolojik etkileri bakımından boşanma yalnız evliliği sona erdiren kadın ve erkeği değil varsa çocukları, diğer aile üyelerini ve yakın çevreyi de etkilemektedir²⁰. Aktaş ve Uray’a²¹ göre boşanma öncelikle düşünsel ve duygusal olarak başlayıp, hukuki kararlar kesinlik kazanan ve yeni bir yaşam kurulması ile sonuçlanan bir süreçtir. Bu süreç, evliliğini olumlu olarak nitelendiren kişiler için bir kriz, evliliklerini olumsuz olarak nitelendirenler içinse yeni bir yaşam kurma fırsatıdır. “Boşanma olgusuna, yaşam döngüsü içerisinde artık neredeyse ‘normatif’ olmaya başlayan, pek çok ailenin ya da çiftin içinden geçmekte olduğu bir geçiş krizi olarak yaklaşılmaktadır”²²

¹¹ Can ve Aksu, 2016: 890,891.

¹² Aydın ve Baran, 2009: 121-122’den akt. Aktaş ve Uray, 2021:3,4.

¹³ Aydın ve Baran, 2010:117; Kaya ve Tan, 2020:710; Yıldırım, 2004:62.

¹⁴ Aydın ve Baran, 2010:117.

¹⁵ Giddens, 2012:265.

¹⁶ Arıkan, 1996:63 akt. Aktaş ve Uray, 2021:22.

¹⁷ TÜİK 2010’dan akt. Tatlıoğlu ve Demirel, 2016:63.

¹⁸ 1992’den akt. Yurtkuran Demirkan vd., 2009:26.

¹⁹ Aktaş ve Uray, 2021:21.

²⁰ Yurtkuran Demirkan vd., 2009:26.

²¹ Aktaş ve Uray, 2021:3.

²² Korkut, 2003:99.

TUİK verilerine göre²³ 2020 yılında boşanan çiftlerin sayısı 136 bin 570 iken 2021 yılında bu sayı 174 bin 85'tir. Bin nüfus başına düşen boşanma sayısını ifade eden kaba boşanma hızı 2021 yılında binde 2,07 olarak gerçekleşmiştir. İstatistiklere göre, boşanmaların %33,6'sı evliliğin ilk beş yılı içinde gerçekleşmiştir. 2021 yılında gerçekleşen boşanmaların %33,6'sı evliliğin ilk 5 yılı, %20,9'u ise evliliğin 6-10 yılı içinde gerçekleşmiştir. Türkiye'de ilk beş yıl, evlilik için kritik yıllar olarak değerlendirilmektedir.

Türk Medeni Kanunu'nda²⁴ boşanmanın nedenleri, özel ve genel nedenler olmak üzere belirtilmiştir. Özel boşanma nedenleri; zina, hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış, suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme, terk, akıl hastalığı şeklinde sıralanırken; genel boşanma nedenleri ise, evlilik birliğinin sarsılması, eşlerin anlaşamamaları ile fiili ayrılık nedeniyle ortak yaşamın kurulamaması olarak ifade edilmektedir.

Boşanma açısından pek çok faktör etkili olmakla birlikte en sık karşılan nedenler; ekonomik sorunlar, eşlerin sosyo-kültürel farklılıkları, cinsel sorunlar, iletişim bozukluğu, ihanet, aile içi şiddet, zevk ayrılıkları, ihmal, ailelerin müdahalesi, eşlerden herhangi birinin ailelerine bağımlı ya da zayıf kişilikte oluşu, çocuk sahibi olamama, ekonomik ve sınıfsal farklılıklar, yaş farkı, erken evlilik, aile baskısı ile evlendirmeler, taraflardan birinin ani kişilik ve yaşam pratiğinin değişmesi, psikiyatrik sorunlar/depresyon, panik atak, şizofreni vb., uyuşturucu, alkol ve kumar bağımlılığı olarak sıralanmaktadır²⁵.

Türkiye'deki boşanmaların en önemli nedeninin geçimsizlik olduğunu belirten Yıldırım²⁶ istatistiksel nedenlerin yanı sıra, ataerkil yapı, aile içi şiddet; genellikle erkek tarafından kadına uygulanan şiddet, aşırı alkol kullanımı, işsizlik, eşlerden herhangi birinin sahiplenme duygusu nedeniyle ortaya çıkan kıskançlık, muhafazakâr baskılar, ailelerin sosyo-ekonomik farklılıkları, kadının çocuk sahibi olamaması, bencillik, hızlı değişim, ekonomik yetersizlik ve cahilliği önemli boşanma nedenleri arasında sayar²⁷. Bununla beraber boşanma ve öğrenim durumu arasındaki ilişki ters orantılı olarak gelişmektedir.²⁸ Kitson²⁹'a göre, sosyo-ekonomik düzeyi yüksek bireyler iletişim eksikliğini, ilgi alanlarındaki uyumsuzlukları, boşanma gerekçesi olarak gösterirken sosyo-ekonomik düzeyi düşük bireyler; daha çok fiziksel veya duygusal istismar, evle ilgili sorumluluk paylaşımında sorunlar, ekonomik sorunlar, eşin alkol ve kumar alışkanlığı gibi sorunları boşanma nedeni olarak belirtmektedir.

Boşanmaların artış nedenleri arasında kadınların aile içi şiddete direnç göstermelerine de yer verilmektedir³⁰. Kadınlar daha fazla oranda aile içi şiddeti kabullenmeyerek boşanma yoluna gitmektedir. *"Kadınlar şiddet uygulayan kocalarına karşı artık daha fazla direnç göstermektedir. Geleneksel rollerin yıkılmaya başlamasıyla da şiddet kullanımı günden güne evlilikleri bitiren en somut faktör haline gelmektedir"*³¹. Kadınların çalışma hayatına katılmalarıyla sağladıkları ekonomik özgürlük de boşanmaya daha kolay karar verilmesi ile ilişkilendirilmektedir³². Kadınların çalışma hayatına katılımının daha fazla olduğu büyük kentlerde boşanma oranlarının daha yüksek olduğu tespit edilmektedir³³.

Aktaş ve Uray³⁴ boşanmanın nedenleri arasında; kentleşme, modernleşme, sanayileşme, kadının çalışma hayatına katılması, kadın haklarındaki gelişme, aile içi şiddet, ihanet, ekonomik problemler, kitle iletişim araçları, sosyal ve kurumsal desteğin artması, evliliğin rutin hale gelmesi, bireyselleşme, yaşam beklentilerinin farklılaşması, cinsiyet rollerindeki değişim, kültürel değerlerin yarattığı çatışma, manevi değerlerin erozyona uğraması, nüfusun şehirlerde yoğunlaşması, gündelik hayatın karmaşık hale gelmesi, kitle iletişiminin ve teknolojinin ev içerisindeki etkinliğinin artması, tüketim kültürünün

²³ <https://data.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 2 Haziran 2021.

²⁴ TMK, 2001:8071-8073, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>, Erişim Tarihi: 2 Haziran 2021.

²⁵ Can ve Aksu, 2016:892,893.

²⁶ Yıldırım, 2004:67.

²⁷ Yıldırım, 2004:76.

²⁸ Yıldırım, 2004:59.

²⁹ Kitson, 1992 akt. Uçan, 2007:39.

³⁰ Kaya ve Tan, 2020:710.

³¹ Karal ve Aydemir, 2012:33.

³² Kaya ve Tan, 2020:710.

³³ Karal ve Aydemir, 2012:8.

³⁴ Aktaş ve Uray, 2021:12-21.

gelişmesi, beden üzerinden inşa edilen yeni bir kimlik tanımlaması ve özellikle sosyal medya mecralarında tüketim olgusu üzerinden bu kimliklerin sürekli hale getirilmesi, kişisel stres kaynaklarının artmasıyla birlikte tahammülsüz bireylerin yetişmesi, medyanın ortaya çıkardığı değerler karmaşası ve ahlaki yozlaşmayı tehdit edici faktörler olarak sıralar.

Boşanma, nedenleri kadar sonuçları ile de toplumsal bir olgudur. Boşanmanın sonuçlarıyla birlikte belirli bir döngüsü olduğu düşünülmektedir. Boşanma sürecinin başlangıcında duygusal gerilim artmakta bunun sonucunda bireyler karar aşamasına yaklaşmaktadır. Bunun ardından ‘kendiliğin’ evlilikten ayrılması ve duygusal boşanma aşaması gelmektedir. Devam eden süreç fiilen boşanmanın ardından uzun süren bir yas dönemi olarak gerçekleşmektedir. “İncinmeler, kızgınlıklar devreye girmiştir. Her bir aile üyesi için umutlar, beklentiler, günlük yaşamın yeni detayları, ilişkilerin sınırları ve bunun gibi pek çok unsur yeniden tanımlanmak zorundadır”³⁵. Alışılmış olan düzenin tamamen değişmesi bireyi derinden etkilemekte, bireyler kendilerine ‘başa çıkma stratejileri’ geliştirmektedir. Boşanma sonrası ilişkiler yeniden tanımlanırken, günlük yaşama dair ‘kurallar’ sınırlar, roller, (çocuklar kiminle kalacak gibi) tekrar belirlenmektedir³⁶.

“Bohannon’a göre boşanma bir süreçtir ve altı aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalardan ilki; duygusal boşanma, ikincisi; yasal boşanma, üçüncüsü; ekonomik boşanma, dördüncüsü; aile boşanması, beşincisi; sosyal boşanma ve son olarak da psikolojik boşanmadır”³⁷.

Kadınların olaylara daha duygusal yaklaşımları ve Türkiye’de kadınların üzerindeki toplumsal baskının diğer gruplara oranla fazla olması nedeniyle kadınların boşanma sonrası süreçten daha fazla etkilendikleri düşünülmektedir. Bunun yanı sıra kadınların öğrenim düzeyi ve sosyal statüsünün oransal olarak düşük olması boşanma kararının verilmesinde olduğu gibi sürecin atlatılmasında da engel teşkil eden bir olgudur³⁸. Ekonomik ve sosyal güvencesi olan kadınların boşanma kararı aldıktan sonra, yaşayabilecekleri zorlukları göze almalarına karşın ekonomik olarak eşe bağımlı olan kadınların evliliklerini sürdürme eğiliminde oldukları görülmektedir³⁹.

Boşanma sonrası kadınların karşılaştığı sorunlar; maddi sıkıntılar, mahalle baskısı, dul kadın olmak, evlilik baskısı, yalnız olduğu için ev tutamama ve eşya alamama, ebeveynlik yükünü tek başına üstlenmek olarak sıralanmaktadır⁴⁰. Boşanma sonrası erkelerin kadınlar kadar sıkıntı çekmedikleri, toplumsal çevreden baskı ve dışlanma görmedikleri, buna karşılık süreci daha çok kendi iç dünyalarında yaşadıkları görülmektedir⁴¹.

Türk Tiyatrosunda Aile

Cumhuriyet dönemi oyun yazarlığı siyasal ve toplumsal yapının belirli kırılma anlarını ifade eden dönemler içinde değerlendirilir⁴². Oyun yazarlığında belirli bir gelişimi ifade eden bu dönemler ele alınan konular bakımından toplumsal sorunlarla koşut bir gelişim seyrini takip eder. Şener⁴³, **Çağdaş Türk Tiyatrosunda Ahlak Ekonomi ve Kültür Sorunları** adlı kitabında Cumhuriyet dönemi oyun yazarlığını ele alınan konular bakımından değerlendirirken genel eğilimi toplumsal sorunların oluşturduğunu belirtir. Bu sorunlar Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren genellikle toplumsal yapıyı oluşturan en önemli birim olan aile içindeki çatışmalar temelinde ele alınır. Bu dönemde yazılan oyunlarda ailenin ele alınışı gerçekçi bir yaklaşımdan ziyade yazarın aileye bakışını içeren bir kurgulama ile sahneye getirilir. Oyun yazarlığında toplumsal sorunların odağına yerleştirilen aile, başlangıçta batılılaşmanın yanlış anlaşıldığı, dolayısıyla onun getirdiği bir yozlaşmaya sahne olan büyükanne, büyükbaba, karı, koca ve çocuklardan oluşan büyük bir ailedir⁴⁴. 1940’lı yıllarda aile

³⁵ Korkut, 2003:100.

³⁶ Carter &Mc Goldrick, 2000; Anderson &Sabatelli 1999 akt. Korkut, 2003:103.

³⁷ Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018:154.

³⁸ Can ve Aksu, 2016:894.

³⁹ Uçan, 2006:44.

⁴⁰ Can ve Aksu, 2016:899.

⁴¹ Aktaş, 2021:18.

⁴² And, 2009; Yüksel, 1999; Şener, 1999.

⁴³ Şener, 1971.

⁴⁴ Şener, 1971:37.

içindeki çatışmalar farklı değerlerin bir arada bulunmasından doğar. Şener⁴⁵ bu oyunlarda kadının genellikle değişimden olumsuz etkilenen ve geleneksel uyumu bozan kişi olarak gösterildiğini belirtir. 1950'li yıllarda ise aile, karı, koca ve çocuklardan oluşan daha küçük birime dönüşürken, çatışma yalnızca batılılaşmanın yanlış anlaşılması değil, gelişen ekonomik yapı içinde maddi değerlerin manevi değerlerin önüne geçmesinin yarattığı yozlaşma temelinde ele alınır. "*Evlilik kurumunun anlaşma ve sevgiye değil, çıkara dayandığı savı, bu sorunu aile kurumu içinde ele alan tüm oyunlarda ileri sürülmüştür. Karı koca ve çocuklar arasındaki geçimsizliğin en önde gelen nedeni maddi değerlere verilen önem olmuştur*"⁴⁶. Bu oyunlarda kadın-erkek ilişkisi genellikle kadının maddi değerler peşinde yozlaştığı bir ilişki şeklinde yansıtılır. Şener⁴⁷, 1960'lı yıllara kadar oyunlarda kadının genellikle olumsuz olarak ele alındığını belirtir; "*Tüm yeni, aşırı, zararlı eğilimlerin serpilip geliştiği alan, daha çok kadın cinsi olarak tanımlanmıştır*". 1960'lı yıllarda ailedeki çözülme ekonomik nedenlere bağlayan oyunlar yazılmış, önceki dönemlerin aksine ahlaki çöküntünün ve değer değişiminin nedeni olarak yoksulluk ön plana geçmiştir⁴⁸. 1960'lı yıllar aynı zamanda bu döneme kadar genellikle olumsuz olarak ele alınan yozlaşmış kadın tipinin algılanışında bir değişime işaret eder. Yazılan oyunlarda aile içinde kadının konumlandırılması değiştiği gibi köy ve kent yaşamında kadının ezilişi odak noktası olur. Geleneksel değerler ve ataerkil düzenin kadın üzerinde yarattığı baskı, kadın hakları ve kadın erkek ilişkileri oyunlarda sıklıkla ele alınır. Türkiye'de 1950'li yıllarda başlayan kentleşme 1970'li yıllarda sanayileşme süreci ile birlikte kent yaşamının giderek yerleşmeye başladığı yıllar olmuştur. 1950'li yıllardan itibaren artan oranda yaşanan köyden kente göç geleneksel büyük aile birimini küçültürken kentlerde gerekli koşullar oluşmadan yoğunlaşan nüfus ile birlikte 1970'li yıllarda Türkiye'de kendine özgü bir kentleşme olgusu ortaya çıkmaya başlamıştır. Oyun yazarlığında önceki dönemlerde de ele alınan aile yapısındaki parçalanma ve ekonomik, toplumsal değişimin aile üzerinde yarattığı tahribatın etkileri oyunlarda ele alınır. Çelenk⁴⁹, önceki dönemlere nazaran 1970-80 döneminde daha az aile oyunu yazılmakla birlikte bu oyunlarda dönemin "sosyopsikolojik" etkilerinin gözlemlenebildiğini belirtir.

*"1970'li yılların bu içten içe kaynayan kent yaşantısı oyun yazarlarını da büyük ölçüde etkilemiş, kimi yazarlar eskinin izinde toplumsal değer yargılarının, geleneklerin kent yaşantısı içinde ezilmesine yönelirken kimi yazarlar da bu karmaşık yapıdan kaçarak kendi iç dünyasına dönen bireyin evrenini yansıtmaya çalışmışlardır"*⁵⁰.

1970'li yıllarda oyun yazarlığında iç dünyasına dönen bireyin yansıtılma eğilimi 1980'li yılların oyun yazarlığında baskın bir eğilime dönüşmüştür. Yüksel⁵¹, 1980 askeri darbesinin bir sonucu olarak oyun yazarlığında bir durgunluk dönemi yaşandığını, oyun yazarlarının kendilerine "otosansür" uyguladığını belirtir. Bu dönemde yazılan oyunlar "*içe dönük, soyutlamayı uç boyutlara götüren, görsel-işitsel zenginlikten yoksun*" olarak nitelendirilir⁵². Demir⁵³ de 1980 sonrası tiyatro, şiir, roman gibi edebi türlerde toplumsal konulardan uzaklaşarak "*cinsellik, yabancılaşma, aile ilişkileri, modern bireyin bunalımları, yalnızlık, yenilmişlik duygusu, çaresizlik gibi bireysel konuların*" ele alındığını söyler.

Tiyatroda toplumsal konulardan uzaklaşılması, 1990'lı yıllarda televizyonun ve medyanın yaygınlaşması, yaşamın merkezine yerleşen internet ve sosyal medya ile gittikçe daha belirgin bir hal alır. Demir⁵⁴, 1980 sonrası oyun yazarlığında "aşk, kadın, aile ilişkileri" gibi önceki dönemlerde ele alınan ve hala güncel olan temaların ele alındığını ancak oyunların genellikle "*daha yüzeysel, toplumu derinlemesine kavramaktan uzak, daha bireyci, karamsar ve umutsuz bir perspektif*" çizdiğini söyler. 1980'li yıllarda toplumsal yaşamı köklü bir değişikliğe uğratan liberal politikalar 90'lı yıllarda insan ilişkilerinde ve yaşam biçimlerinde yeni değerler yaratır. Modernleşme ve kentleşme ile birlikte, gelişen teknoloji, tüketim kültürü, iletişim teknolojileri, internet, popüler kültür vb. ve bireyselliğin yeni bir değer olarak yükselişiyle yalnızlaşan, yabancılaşan, iletişimsizlik yaşayan insanın durumu oyun

⁴⁵ Şener, 2003:27.

⁴⁶ Şener, 1971:74.

⁴⁷ Şener, 1971:78.

⁴⁸ Şener, 2003: 33.

⁴⁹ Çelenk, 2003:137.

⁵⁰ Çelenk, 2003:151.

⁵¹ Yüksel, 1999:58.

⁵² Yüksel, 1999:58.

⁵³ Demir, 2016:119.

⁵⁴ Demir, 2016:129.

yazarlarının genel eğilimini belirler⁵⁵. “Kadının toplum içindeki yerinin değişmeye başlamasıyla geleneksel aile modelinin yerini, öncelikle metropollerde modern ve açık aile biçimleri almıştır”⁵⁶. 1980-2000 yılları arasında yazılan iki kişilik oyunlarda dönemin sosyo-ekonomik sorunlarının genellikle karı koca ilişkisi çerçevesinde ele alındığı ve yazarların bu konulara eleştirel bir tutumla yaklaştıkları değerlendirilir⁵⁷. Birkiye⁵⁸ 2000’li yıllarda yazılan oyunlarda 1980’lerde genel eğilimi belirleyen “yabancılaşmış bireyin kendini sorgulamasının, kadın erkek ilişkilerinin ve domestik komedilerin en popüler konu dağılımını oluşturduğu” belirtir. Bu dönemde Cumhuriyet’in ilk yıllarından beri ele alınan ailenin yerini odağa kadın-erkek ilişkisini koyan, “modern toplumda parçalanmış birliktelikleri ya da aydın bireylerin her şeye karşın beraber olabilmeye şartlarının sorguladığı oyunlar” almış, aile ile temsil edilen konular kadın ve erkek ilişkisine indirgenmiştir.

Behiç Ak’ın Ayrılık Oyununda Kadın-Erkek İlişkisi ve Boşanma

İlk oyunlarını 1990’lı yıllarda yazmaya başlayan fakat oyunlarının etkinliği 2000’li yıllarda artan Behiç Ak’ın oyunları absürd unsurlar barındıran oyunlar olarak değerlendirilir; “oyunlarında yabancılaşmış ilişkiler, yan yana olup, birlikte olamama, modern çağın insana dayattıkları” gibi konuları ele alır⁵⁹. Behiç Ak’ın 1996 yılında yazdığı **Ayrılık**, modern yaşamın kadın erkek, aile, evlilik kavramları üzerinde yarattığı değişimi boşanmış bir çifti konu ederek anlatır. Birkiye⁶⁰ bu oyunun 2000’li yılların en çok sahnelenen oyunlarından birisi olduğunu ve neredeyse tüm ödenekli tiyatrolar ve bazı özel tiyatrolar tarafından repertuvara alındığını belirtir.

Ayrılık, kentli modern bir çiftin evlilik ve boşanma sürecini mizahi bir dille ele alırken, teknoloji, iletişim, bireysellik ve tüketim kültürünün kadın erkek ilişkisinde yarattığı değişimi gözler önüne serer. İki kişilik bir oyun olan **Ayrılık**’ta oyun kişilerinin Kadın ve Erkek olarak adlandırılması döneme özgü kitle kültürünün yarattığı bir tek tipleşme sonucu ortaya çıkan kimliksizleşmeyi vurguladığı kadar modern topluma özgü genel bir kadın-erkek imajının da görünümünü sunmak için işlevseldir.

Behiç Ak oyunlarının çoğunda, oyun kişilerinin adı yoktur. Dramatik metin yazımında, isim yerine Adam-Kadın gibi adlandırmaların oyun kişisini ya tanımlanmış sosyal bir birey olmaktan çıkardığı, ya da belli bir tavrın ortak kişisi haline getirdiği ama her iki durumda da kimliksizleştirdiği bilinir. Behiç Ak oyunları karakterizasyonda kimliksizlik bakımından geleneksel yapıdan çok modern sonrası tiyatro anlayışına uyar. Oyun kişilerinin iç dünyası parçalı ve belirsiz, davranışları rastgeledir⁶¹

Özel adlarla kişiselleştirilmemiş bu Kadın ve Erkek ayrılıklarından bir yıl sonra erkeğin önce telefon etmesi ardında da kapının önünde belirivermesi ile bir araya gelir. Oyunun iki kişilik oyunlara özgü dinamik diyalog akışı⁶² ironi, mizah ve karşıtlıklarla birlikte kadın ve erkeğin tanışma, evlilik ve boşanma sürecini modern yaşam biçiminin bireyleri dönüştürdüğü toplumsal koşulların arka planında dile getirir. Oyunun açılışında telefon konuşmalarında kadın ve erkek ayrılmış olduklarından ne kadar mutlu olduklarını öyle ısrarla dile getirirler ki neredeyse tam tersine inandıklarını düşündürürler.

KADIN Eee, ayrıldığımızdan bu yana nasılsın bakalım?

ERKEK Sevinçten uçuyorum.

KADIN İyi, iyi... Ben de iyiyim, acayip sevinçliyim.

ERKEK Güzel, biliyor musun? Üzülmemen beni daha da mutlu yapıyor.

KADIN Deli misin? Harikayım. Çok iyi hissediyorum kendimi. Bu ayrılık bana çok iyi geldi.

⁵⁵ Demir, 2016:129.

⁵⁶ Akın, 2009:190.

⁵⁷ Doğan ve Gökçelik, 2004:155.

⁵⁸ Birkiye, 2008:12,13.

⁵⁹ Birkiye, 2008:9.

⁶⁰ Birkiye, 2008:9.

⁶¹ Ergin, 2010:83,84.

⁶² Şener, 2003:38.

ERKEK *Ben de nasıl mutluyum bir bilsen?*

KADIN *Ben de fevkalade hissediyorum kendimi.*

ERKEK *Ben de süper fevkaladeyim...*

KADIN *Ben de, ben de... Çok süper, muazzam korkunç, acayip...".⁶³*

Oysa oyunun ilerleyen bölümlerinde kadın ve erkeğin boşanma sonrası gerçekleşen sarsıntıyı atlatmak için derneklere üye olduğu, yeni hobiler edinmeye, karşı cinsten insanlarla görüşmeye çalıştığı anlaşılır. Korkut⁶⁴, boşanmanın yalnızca hukuki bağın çözülmesi değil aynı zamanda duygusal, hukuki, ekonomik ebeveyn olarak ve sosyal boşanma olarak adlandırılan boyutlarda da gerçekleştiğini belirtmektedir. Ayrılık oyununun daha başında Kadın ve Erkek'in ironik ve komik diyalogları aralarında boşanmanın tüm boyutlarının tam olarak gerçekleşmediğinin kanıtı gibidir. Onlar sorunlarıyla tam olarak yüzleşmemiş, bu nedenle beraberliği sürdürmeyi başaramamış olmalarına rağmen ayrılmayı çok iyi becerdikleri için birbirlerini kutlarlar. Sağlam temeller üzerine kurulan bir ilişkinin sürmesi beklenirken onlar ironik bir şekilde bunun ayrılmalarını kolaylaştırmasıyla övünürler. Çetindoğan⁶⁵ bu durumu modern kentli insanın tipik davranış biçimi olarak açıklar; "*Kentli insanın tipik davranışı, meseleyi kaynağında değil de o kaynağı var eden güçlerde görmesidir. Doğal olarak sağlıklı bir çözümlemeyi engelleyen bu yaklaşım, sadece ikili ilişkilerde değil, tüm kent yaşamında görülmektedir*".

KADIN *Evet, çok iyi oldu. İyi kotardık doğrusu.*

ERKEK *Evet, çok iyi başardık. Herkes bizim gibi ayrılamıyor.*

KADIN *Evet, bizim ilişkimiz sağlam temeller üzerinde yükseldiği için çok iyi ayrıldık⁶⁶*

Boşandıktan sonra birbirlerinin değişimi ve neler yaptıkları ile ilgili süren konuşmalar boyunca Erkek'in kilo aldığı, spora başladığı ancak bunun daha çok kilo almasına neden olduğu, sırt ağrısı çektiği, gömleğinin yakasının sökükle, düğmesinin kopuk, pantolonunun kırışık oluşu onun boşanma sonrası kişisel bakım konusunun altından kalkamadığının göstergesidir. Kadın ise aksine kişisel bakımına daha önem verir hale gelmiş bunun için pahalı harcamalar yapmıştır. Aktaş ve Uray'ın⁶⁷ aktardığına göre, kadınların boşanma sonrasında gündelik hayatlarını devam ettirmede daha başarılı olduğu, günlük hayatlarını sürdürme ve öz bakımlarını devam ettirmede erkeklerden daha az sorun yaşadıkları tespit edilmiştir. Erkekler ise boşanmadan sonra düzen kurma ve devam ettirme konusunda kadınlara göre daha fazla güçlük çekmektedir. Bununla birlikte boşanma sonrası kadınların ekonomik sıkıntılar, toplumsal olarak kabul görme, ebeveynlik yükünü üstlenme gibi durumlar konusunda daha fazla sıkıntı çektikleri tespit edilmiştir. Dinç⁶⁸ yapılan araştırmalarda boşanmış kadınların erkeklere göre daha depresif belirtilere sahip olduğunu saptandığını belirtir. "*Suçluluk, değersizlik, çaresizlik, günlük faaliyetlerde azalma, uyku problemleri, yemek düzeninin bozulması gibi depresyonun değişik yönleri boşanmış kadınlarda çok belirgindir*". Can ve Aksu⁶⁹ "sevgisizlik, yalnızlık, çaresizlik, kararsızlık, güvensizlik, kendini boşlukta hissetme, sorumlulukların ağır gelmesi, değersizlik hissi, karşı cinse karşı olumsuz duygular, kendine veya çocuğuna karşı suçluluk hissi, eziklik veya isyan"ı kadında boşanma sonrası ortaya çıkan duygular olarak sıralar.

Ancak **Ayrılık** oyunu özelinde düşünüldüğünde Erkek ve Kadının boşanma sonrası süreci atlama stratejileri modern yaşamın, teknolojinin ve tüketim toplumunun eleştirisini yapan bir görünümü gündeme getirir. Her şeyin hızla tüketildiği modern çağda Kadın ve Erkek pazarlama stratejilerinin kadın ve erkek için öngördüğü bir tüketim eğilimi çerçevesinde yalnızlıklarını gidermeye çalışırlar. Spor, diyet, alışveriş faaliyetlerinin yanı sıra çeşitli kurs ve derneklere yazılarak yeni bir yaşam kurma arayışını sürdürürler.

⁶³ Ak, 2013:56.

⁶⁴ Korkut, 2003:104.

⁶⁵ Çetindoğan, 2012:249.

⁶⁶ Ak, 2013:66.

⁶⁷ Sarı, 2018: 241 akt. Aktaş ve Uray, 2021:117.

⁶⁸ Dinç, 2021:4.

⁶⁹ Can ve Aksu, 2016:894.

Kadın ve Erkek'in ilerleyen konuşmalarında 4 yıl evli kaldıkları anlaşılır. Gerek Türkiye'de gerekse dünyada yıllar içinde yapılan boşanma istatistiklerinde en çok boşanmanın evliliğin ilk 5 yılı içinde gerçekleştiği, bu nedenle bu evrenin evlilik için kritik aşama olarak değerlendirildiği görülmektedir. Fisher⁷⁰, Birleşmiş Milletler İstatistik Ofisi'nin her on yılda bir pek çok farklı toplumdan elde edilen verilerini inceleyerek boşanmaların genelde evliliğin ilk yıllarında ve takip eden dört yıl içinde gerçekleştiğini saptamıştır. Bu sürenin bilimsel olarak kanıtlanmış aşk duygusunun doğal süresi olarak kabul edilen iki üç yıla denk gelmesinin bir rastlantı olmadığı düşünülmektedir. *“Eşler, aşk sarhoşluğundan sıyrılır sıyrılmaz birbirlerinden kopmaktadırlar”*.

Ayrılık oyununda 4 yıl evli kaldıktan sonra boşanan Kadın ve Erkek evli oldukları dönemde ilişkilerinde aşkın zamanla nasıl yok olduğunu birbirlerini ve aşkı nasıl tükettiklerini gösterir. Aşık olma süreçlerinde Kadın, Erkek'in aslında sırf ezberlediği birkaç entelektüel cümle ile entelektüel oluşundan, Erkek de Kadın'ın kendi ayakları üzerinde durup kimseye ihtiyaç duymayan halinden etkilenmiştir. Kadın, Erkek'in daha tanıştıkları ilk anda bütün diğer adamlar gibi olduğunu anlamasına rağmen onu sevdiği için bunu gözardı eder. Türkiye'de boşanmaların ilk 5 yılda gerçekleşmesinin nedeni olarak kişilerin kendilerini ve evlenecekleri kişiyi yeteri kadar tanımamaları önemli sebepler arasında gösterilir. Flört döneminde eşler aşk ve heyecanın olması dolayısıyla mantıklı düşünemediklerinden birbirlerini yeterince tanıyamamaktadır. Bu aşamada her şey kusursuzmuş gibi görüldüğünden çok fazla vakit geçirmelerine rağmen birbirlerinin gerçek yüzünü göremezler. Yaşanan aksaklıklar ve sorunlar gözardı edilir⁷¹. Ayrılık oyununda olduğu gibi ilişki *“Sen olmasan, ben hiçtim”* den *“Ben olmasam sen bir hiçsin”* haline dönüşür. Eşlerin birbirlerini yeterince tanıyamamalarının nedeni gerçek tepkilerini gizlemeleridir⁷². Nitekim Kadın flört döneminde Erkek'in bütün diğer adamlar gibi olduğunu anlamış olmasına rağmen onu sevdiği gerekçesiyle bunu gözardı eder⁷³. Erkekse ilk tanıştıklarında Kadın'a kişiliğini tam olarak göstermediğini itiraf eder.

ERKEK Ahh. Hafızana hayranım. Aman tanrım nasıl hatırlıyorsun, bütün bunları? Sadece sana entelektüel görünmeye çalışmıştım. Okuduğum isimler, New York telefon rehberinden ezberlediğim isimlerdi. New York telefon rehberinden 10 sayfa ezberlemiştim o aralar inan çok işe yarıyordu⁷⁴

Boşanmaların önemli bir faktörü sayılan eşlerin evlenmeden önce birbirlerini yeterince tanıyamamaları sağlıklı bir ilişki kurulamamasına neden olur. Daha baştan sağlıklı başlayan ilişki eşler arasında sorunlara neden olur. Eşler evlenir evlenmez birbirlerinin gerçek yüzünü görmeye başlamakta ve buna tahammül edememektedir. Bunun sonucunda ise iletişim tamamen kopmakta ve boşanmalar gerçekleşmektedir⁷⁵. Nitekim bu birbirini ve ayrıca kendini tanıyamama hali Ayrılık'ta Kadın ve Erkek'i boşanmaya götüren nedenlerdendir. Erkek'in Kadın'a aşık olma gerekçesi olarak gösterdiği nedenle boşanma gerekçesinin aynı oluşu bu çelişkinin bir sonucudur.

ERKEK Ben de sana ilk gördüğümde vurulmuştum. Müthiş, inisiyatifli, kendi kendine ayakta durabilen bir kadındın. İşte dedim. Hayatımın kadını.

KADIN Böyle kadınlardan hoşlandığımı bilmiyordum.

ERKEK Ben de. Birlikte yaşayamaya başlayınca ise, nedense anlayamayacağımızı anladım.

KADIN Nedenmiş o?

ERKEK Çünkü senin bana ihtiyacın yoktu. Dedim ya, müthiş, inisiyatifli kendi kendine ayakta durabilen bir kadındın sen⁷⁶

Ayrılık oyununda Kadın'ın bu kendi kendine yeten hali Erkek'i evde işlevsiz kılmış, modern yaşam biçimine rağmen hala süren geleneksel cinsiyet rollerini gündeme getirmiştir. Evlilik süreleri boyunca Kadın çalışan ve aynı zamanda evde bütün rollerini yerine getiren bir görünüm sergilerken Erkek

⁷⁰ Fisher, 2003:101'den akt. Kaya, 2016:412.

⁷¹ Tarhanacı, 2017:113.

⁷² Tarhanacı, 2017:113.

⁷³ Ak, 2013:87.

⁷⁴ Ak, 2013:87.

⁷⁵ Tarhanacı, 2017:114.

⁷⁶ Ak, 2013:87.

televizyon karşısında uyuyan ve işbölümü paylaşımında rol almayan ataerkil erkeğin görünümünü sunar. Kadın ve Erkek boşandıktan sonra ilk kez bir araya geldiği süre boyunca Kadın, Erkek'in gömleğinin düğmesini diker, pantolonunu ütüler, sırtı ağrıyan Erkek rahat etsin diye sırtına yastık koyar. Ancak diğer taraftan değişen dünyada aynı kalan, gelenekselleşmiş cinsiyet rollerinin kabulüne de itirazı vardır. Kadın kamusal alanda daha fazla yer almaya başladıkça geleneksel cinsiyet rolleri tartışmalı hale gelir. Kentleşmeye bağlı olarak kadının toplumsal konumu değişmiş, kadın hakları konusunda bir bilinçlenme gerçekleşmiş, eğitim düzeyinin de yükselmesiyle kadın kamusal alanda yer almaya başlamıştır. Bütün bu gelişmeler, olumlu katkıların yanı sıra toplumsal cinsiyet rollerinde çatışmalara neden olmuştur. Ayrıca evliliğe ilişkin anlayış değişerek, "mutluluk" vurgusu ön plana çıkarılmıştır⁷⁷.

ERKEK Çok güzel ütölemişsin. Bıçak gibi olmuş. Eskiden bu kadar iyi ütölemezdin.

KADIN Eee, bi kerelik olunca güzel oluyor tabii. Düşünsene bir insanın ömür boyu pantolonlarını ütöleme görevi sana verilmiş. Resmen bir kölelik gibi.

ERKEK Evet korkunç bi şey.

KADIN Bunu korkunç bulmana sevindim. Yemek yapmayı, bulaşığı, söküklüklerini dikmeyi, arkadaşlarıyla ilişkilerini ayarlamayı da buna eklersek, ortaya daha korkunç bir tablo çıkıyor. Bencil bir insana sürekli hizmet eden bir kadın⁷⁸

Kişileri evliliğe götüren temel gerekçelerden biri olarak sayılan yalnız yaşamın zorluklarından kurtulmak⁷⁹, Erkek'in boşandıktan sonra en çok zorluk çektiği faktördür. Evde otomatik çamaşır ve bulaşık makinesi olmasına rağmen Erkek'in boşandıktan sonra en çok ihtiyaç duyduğu şey bütün bu otomatik makinelerin düğmesine basacak bir kadının yokluğudur. Bu nedenle eski eşindense temizlikçi kadının yokluğunu daha çok aramaktadır.

KADIN Evet, onların içine çamaşırını atıp, düğmelerine basmak gibi ağır yükümlülükler var. Sırf o düğmelere basması için bir kadınla evlenebileceğini düşünüyorum bazen.

ERKEK Saçmalıyorsun... Bak! Evden ayrılırken, otomatik çamaşır makinesini, bulaşık makinesini almana hiç bozulmadım. Hatta bir çocuğumuz olsaydı ve sende kalsaydı ona da bozulmazdım. Ancak, evin kadınsız kalması beni çok üzdü. Bu gerçek.

KADIN Giderken kendimi götürmeme bozuldun yani?

ERKEK Hayır, canım, temizlikçi kadını götürmen çok kötü oldu.

KADIN Hay Allah, ben de bir an için bana hâlâ aşık olduğumu düşündüm.

ERKEK İnan, o bende kalabilirdi. Onun yokluğunu çok hiss ediyorum. Müthiş bir kadındı o! O benimle kalsaydı. Otomatik çamaşır makinesine çamaşırımı atar ve düğmesine basarak onları yıkardı. Şimdi bazı kadınlar evimi temizlemeye geliyor gelmesine ama onun yerini hiç kimse dolduramıyor⁸⁰

Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında Erkek'in evde hâkimiyet kurduğu tek şey televizyonun kumandasıdır. Bu ise Kadın ve Erkek'in ilişkisini birlikte tek vakit geçirme aracının televizyon, yapılan tek paylaşımın da televizyon karşısında uyuklamak olduğu bir hale dönüştürür. İletişimsizlik bütün insan ilişkilerini etkilediği gibi boşanmanın da nedenleri arasındadır. Aktaş ve Uray⁸¹ yapmış oldukları araştırmada sağlıklı iletişim kurulamaması, ilgi ve ihmal edilme süreçleri ile karşı karşıya kalınması, fikir ayrılıkları yaşanması, ekonomik ve psikolojik anlamda destek bulunamamasının boşanma gerekçeleri olarak gösterildiğini tespit eder. Evliliklerde anlayış ve hoşgörü eksikliği boşanma sürecini hızlandırmaktadır⁸². Özellikle geleneksel aile yapısının günümüzde giderek aşınması, teknolojik araçların kullanımının artması ve dolayısıyla aile içi iletişimin zayıflaması, evlilik birliğinin temeli olan

⁷⁷ Yörükoğlu, 2000 akt. Kaya ve Tan, 2020:710.

⁷⁸ Ak, 2013:88.

⁷⁹ Aktaş, 2014:41'den akt. Aktaş ve Uray, 2021:3.

⁸⁰ Ak, 2013:67.

⁸¹ Aktaş ve Uray, 2021:12

⁸² Aktaş ve Uray, 2021:12

“güven” unsurunun zedelenmesi, kültürel anlam kodlarının değişmesi, evlilikleri görece sorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle son yıllarda parçalanmış aile yapılarının daha fazla arttığına tanık olunmaktadır⁸³.

Ayrılık oyununda iletişimsizlik Kadın ve Erkek’i yalnızlaştırıp birbirlerine de yabancılaştırır. Kanal seçimi üstünlüğünün Erkek’te oluşu kadın erkek ilişkisinde tarafların birbirlerine karşı saygı, anlayış ve hoşgörü eksikliğini gösterir. Bu hoşgörü eksikliği yalnızca bir tarafın ilgi ve beklentilerine göre tercihlerin dayatılması yüzünden onları tamamen aynı şeyleri izleyen, aynı şeyleri dinleyen, aynı şeylerden rahatsız olan aynı insana dönüştürür. Bu monotonlaşma onları aynı insan yaptığı kadar birbirlerine de yabancılaştırır.

KADIN *Senin sevdiğin programları izleye izleye senin gibi düşünmeye başlamıştım. Senin gibi düşünüyor, senin güldüğün esprilere gülüyor, senin yaptığın mimikleri yapıyor, senin kızdığın insanlara kızıyor, senin sevdiğini ise seviyordum. Aramızda hiçbir fark kalmamıştı. Müzik zevklerimiz bile birbirinin aynı olup çıkmıştı. (...) Her konuda birbirimize benzemeye başlamıştık. Senin miden bozulduğunda benimkisi de bozuluyor. Senin kulağın kaşındığında benimkisi de kaşınıyordu. Hatta senin göğüslerin büyüme, benim de sakallarım çıkmaya başlamıştı. Yaşlı olunca suratları birbirine benzeyen çiftlere benzemeye başlamıştık. Tam vaktinde ayrıldık Allahtan.*

ERKEK *Evet. Bu anlattıkların korkunç. Eğer gerçekten durum böyleyse iyi ki ayrıldık. (Devam) Belki, bazı şeyleri tamamen değiştirebilseydik. Ayrılmak zorunda kalmayabilirdik.*

KADIN *Ne gibi yani?*

ERKEK *Ne bileyim, bazı organizasyonlar yapabiliydik. Köklü değişiklikler. Bazı şeyleri daha fazla özelleştirebilirdik anlayacağın. Özel televizyona geçebilirdik mesela. Evde herkesin şahsına özel televizyon, herkes kendi istediği programın karşısında uyusun⁸⁴*

İlişkiyi kurtarabileceği umulan bu öneri, bireyi yalnız kendi isteklerini karşılamayı öngören bir bencillığe iter. Modern çağ insanının genel eğilimlerinden biri olan tüketim çılgınlığı insanı da tüketen ve tüketilen bir nesneye dönüştürmüştür. Tüketimin temel eylem olduğu bir çağda insan da dahil olmak üzere bir şeye alışmak zordur. Bu nedenle Erkek bir insana alışmak yerine pek çok ilişkinin bir arada yürütülmesine imkân veren poligamiyi savunur⁸⁵. Boşandıktan sonra Kadın ve Erkek başkalarıyla görüşmeyi denemiş ancak çağın ve teknolojinin yarattığı iletişimsizlik bu ilişkilerin de başarısız bir şekilde sonuçlanmasına neden olmuştur. Erkek, daha kolay iletişim kurabilmek için iki telefon, bir çağrı cihazı, bir telesekreter almıştır. Oysa bütün bunlar ilgilendiği bir kadınla görüşebilmesini sağlayamamıştır. *Böyle bir çağda buluşmak hiç de kolay değildir⁸⁶*. İlgilendiği bir kadınla görüşmek isteyip bir türlü konuşamamalarından dolayı önce telesekreter almış bu da çözüm olmayınca ardından bir de cep telefonu almıştır. Oysa cep telefonu kişisel mahremiyet alanını yok ettiği gibi gerçek anlamda bir duygusal bağ kurulmasını da engellemiştir. İletişimsizlik gibi işlevsiz bir iletişim de yabancılaşmaya neden olur. Çetindoğan⁸⁷’ın deyişiyle; *“İletişim teknolojileri gelişirken iletişim bozulmakta ve bu da yalnızlığın başka bir nedeni olarak sunulmaktadır”*.

ERKEK *Çünkü bu telefon ilişkimizi bozdu. Bilim adamları, aşırı iletişimin çiftler arasında olumsuz etkisi olduğunu söylüyorlar. Düşünsene, bir insan sürekli senin nerede ne yaptığını biliyor. Tuvalete giriyorsun. Zırr telefon, “N’apıyorsun sevgilim”, “Çok iyiyim şu anda sıçmaktayım tatlım”. Yolda yürüyorsun, zırr telefon, “Ne yapıyorsun sevgilim?” “Balık pazarına alışveriş etmek için gidiyorum sevgilim”. Balık pazarına gidiyorsun. Zırr telefon, “Ne yapıyorsun sevgilim?” “Şu anda lüfer almak üzereyim sevgilim”. “Lüfer alma uskumru al”. “Neden?” “Lüferler, lüfer değil, sarıkanat da ondan”. Uskumruları alıyorsun eve gidiyorsun. Zırr telefon, “Nereye sevgilim?” “Uskumruları aldım eve gidiyorum sevgilim”. Yolda birini görüyorsun, tam konuşuyorsun, Zırr telefon: “N’apıyorsun sevgilim?” “Yolda bir askerlik*

⁸³ Aktaş ve Uray, 2021:3

⁸⁴ Ak, 2013:90.

⁸⁵ Ak, 2013:95.

⁸⁶ Ak, 2013:97.

⁸⁷ Çetindoğan, 2012:253

arkadaşımı gördüm, şu anda onunla konuşmaktayım sevgilim.” “Aman fazla vakit kaybetme eve git, televizyonda güzel bir film var sevgilim,” Aaaa yeter be! Resmen uzaktan kumandayla yönetilir oldum bu telefon yüzünden. Sonunda, “telefonundan mı ondan mı vazgeçeyim” diye düşündüm.

KADIN Gördüğüm kadarıyla telefonunu daha çok seviyorsun.

ERKEK Evet. Ona o kadar para saydım. Biraz daha şans tanıyayım dedim⁸⁸

İnsan da dahil her şeyin tüketime odaklı bir ilişki düzleminden okunuşu, para verilen şeyi değerli verilmeyeni değersiz kılan bir anlayışı hakim kılar. Kadın psikolojik destek almak için önce bir psikolog arkadaşına gitmiş fakat para vermediği için istediği desteği alamadığını düşünmüş bu kez de en pahalı psikoloğa gitmenin çözüm olacağına karar vermiştir. Erkek ise sürekli olarak teknolojik aletlere para yatırmış son olarak sürdürmek istediği bir ilişki için aldığı cep telefonunun bütün mahremiyetini ortadan kaldırması sonucunda cep telefonundan ayrılmak yerine ilişkisini sonlandırmayı tercih etmiştir. Kadın onun telefonu daha fazla sevdiğini söylediğinde Erkek; “Evet. Ona o kadar para saydım. Biraz daha şans tanıyayım dedim” diye cevap verir. Erkek bir tercih yapmak zorunda kaldığında para verdiği için cep telefonunu seçer. Modern yaşam bireyi her yönden kısırmış, ilişkilerin de belirleyeni olmuştur. Erkek'in sözlerinde sıklıkla dile gelen “yaşadığımız çağı anlayın”⁸⁹ cümlesi Kadın ve Erkek'i farkında olmadan boşanmaya götüren sürecin temel öncüllerindedir. Bireyi yalnızlaştıran, yabancılaştıran, iletişimsizleştiren bir yaşam biçimini dayatan tüketime odaklı bu döngü Kadın'ı bir taraftan onca para harcayıp kilo almaya ardından daha fazla para vererek aldığı bütün kiloları yeniden vermek için spor salonuna üye olmaya ve bütün bunları temel bir ihtiyaç olarak hissettirmeye iterken⁹⁰ Erkek'i de bir arabayı sağlığından ya da bir bilgisayarını ciğerlerinden⁹¹ daha değerli hissettirecek⁹² bir sarmalın içine sokar. Kendisini bile para ile ölçülen bir nesne karşısında değersizleştirip kendisine yabancılaşan insan değer ölçüsünü para ile alınıp satılan bir nesneye indirgediğinde bir başka insana değer verebilmesi zordur.

Kişilerdeki ben duygusu, biz şeklindeki tanımlamaların ya da benimsemenin olmayışı, evliliğin yük olarak görülmesi, evlilikte eşe karşı toleranssız bir şekilde yaklaşılması, eşlerin birbirlerini değiştirmeye ve birbirlerini sürekli olarak yönlendirmeye çalışmaları, eşlerin karakter uyumsuzlukları ve eşlerin birbirlerine karşı ihmalkâr davranışları, her hangi bir stres durumu ile başa çıkılmaması, kişilerin psikiyatrik sorunlarının olması, eşi beğenmemek, eşin kilo alması, eşin zayıflaması gibi nedenlerle gerçekleştirilen boşanmalar da bu kapsamda değerlendirilebilir⁹³.

İhtiyaç ve arzuları odağa koyan tüketim odaklı yaşam biçimi, bireyselliği bencillığe dönüştürür. İlişkilerde empatiden yoksun bir “ben” duygusu ortaya çıkar. Ayrılık oyununda Kadın ve Erkek birbirlerini sürekli olarak diğerinin isteklerine göre yaşamak zorunda kalışlarından dolayı suçlarlar. Ayrılık oyununda hem ben hem biz olma hali bir türlü çözülemez. Bu çözümsüzlük Kadın ve Erkek'i boşanmaya götüren faktörlerden biridir. Modern çağın getirdiği bireysellik insanı yalnız ona ihtiyaç olarak dayatılanların tatminine zorladığında ortaya çıkan yalnızca kişisel bir bencillik duygusudur.

KADIN Ama ilişkilerimizde hep sen belirleyiciydin. Bunu kabul etmen lazım.

ERKEK Hayır, senin hep baskın bir kişiliğin olmuştur. Aksine hiç örnek veremezsin.

KADIN Örneğin, kumandanın hep senin elinde olmasını isterdin. Al işte örnek⁹⁴

(...) ERKEK Ha hatırladım. Ben, hep senin istediklerini yaptığımızdan...

KADIN Ben de, hep senin istediklerini yaptığımızdan şikayetçiydim⁹⁵

⁸⁸ Ak, 2013:98.

⁸⁹ Ak, 2013:70.

⁹⁰ Ak, 2013:70.

⁹¹ Ak, 2013:72.

⁹² Ak, 2013:71,72.

⁹³ Oğurtan 2011:28,29 akt. Kaya ve Tan, 2020:720.

⁹⁴ Ak, 2013:88.

⁹⁵ Ak, 2013:91.

Ayrılık oyununun başında Kadın, ilişkilerini tanımlamak için “Sebze Yemekleri” adlı bir kitabı okuduğundan bahseder. Kadına göre Erkek bir bezelye, kendisi ise bir maruldur. Bu nedenle de uyumsuzlardır. Bezelye iyice piştikten sonra yenilmesi gereken bir sebzeyken marul çiğ yenilmesi gereken bir sebzedir. Oysa Erkek kendisi çiğ kalarak kadının pişmesini istemiştir ve bu Kadına göre ilişkilerindeki temel hatadır. Erkek ise benzer biçimde “Sürücülerin Uyması Gereken Kurallar ve Motor Bakımı” adlı kitaba göre çözümler ilişkilerini; onlar işaret levhası olmayan kavşaklarda, sağ kuralına uymayan iki sürücü gibidir. İkisi birden aynı kavşağa girdiklerinden her seferinde çarpışmaktadırlar. Kadın, Erkeğin bezelye yerine marula benzer özellikler gösteren enginar gibi olmasını isterken Erkek “Ben bezelyeysem bezelyeyim, bu yaştan sonra enginar olamam ben!”⁹⁶ der. Kadın ise enginar ve marulun üstüne limon sıkılabileceğinden, oysa bezelyeye asla limon sıkılamayacağından söz eder. Ona göre ekşilikleri paylaşamamışlardır, Erkek hep Kadının üstüne limon sıkılmak istemiştir. Erkeğe göreyse Kadın hiçbir zaman geçiş üstünlüğünü dikkate almamış her seferinde kendisinin sağda kalarak geçiş üstünlüğüne sahip olduğunu sanmıştır. Kadının arabalardan erkeğin enginarlardan nefret ettiğini söylemesiyle biten tartışmada Kadının “Ama ekşilikleri paylaşabilmek ve ondan ortak bir lezzet çıkarmak çok önemli. Belki de tek önemli şey”⁹⁷ sözleri ilişkiye dair bir çözüm önerisi sunar. Sebzeler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ile trafik kurallarına uymayan sürücüler üzerinden yapılan ilişki çözümlemesinde Kadın ve Erkeğin karşılıklı olarak hoşgöründen yoksun, ilişkiyi yalnızca kendi bencil istekleri doğrultusunda algıladıkları ve değişimi karşıdan bekledikleri anlaşılır. Oysa oyunun sonunda her ikisinin de kişisel tercihlerini dikkate alan bir omlet yaparak birlikte yemeleri ekşilikleri paylaşarak ondan lezzet çıkarmanın mümkün olabileceğini gösterir.

Sonuç

Behiç Ak, **Ayrılık** oyununda boşanmış bir çift üzerinden kadın erkek ilişkilerini tartışırken Kadın ve Erkek’in tanışmalarından başlayarak evliliklerini ve onları boşanmaya götüren süreci bütün yönleriyle anlatır. Sanayileşme ve kentleşme ile değişen yaşam koşulları aile, evlilik ve kadın erkek ilişkisinin dinamiklerini değiştirmiştir. Gelişen teknoloji, sosyal medya ve internet kullanımının yaygınlaşması, bireyselliğin temel değer haline gelmesi gibi sosyolojik, ekonomik ve kültürel pek çok faktör toplumsal rollerin yanı sıra kişilerin ilişkilere yaklaşımını ve beklentilerini etkilemektedir. Tüketim toplumunun kişilerde yarattığı tatminsizlik, insanlar arası ilişkilerin çabuk tüketilmesi evlilik ve aile yaşamına yansımaktadır. Bu değişim evlilikte ve kadın erkek ilişkilerinde her şeyin hızla tüketilmesine, tahammülsüzlüğe, sevgi, saygı, hoşgörü eksikliğine, iletişimsizliğe neden olarak boşanmaların artmasında önemli bir faktör olmaktadır. Bireyselliğin temel yaklaşım haline gelmesi kadın erkek ilişkilerinde hem “ben” hem “biz” olma halini zorlaştırmakta, empatiden yoksun, yalnız kendi talep ve istekleri doğrultusunda hareket eden bireyler için bir evliliği yürütmek mümkün olmamaktadır. Geleneksel toplumsal roller ile modern yaşam biçiminin yeni değerleri ve rolleri arasındaki çatışma ve uyumsuzluk çözülememiştir. Bununla birlikte Ayrılık oyununda Behiç Ak çözümsüz değildir. Bireylerin ancak bir diğerinin “ben” olma haline saygı göstererek “biz” olabileceğini ve böylece bir ortaklık kurulabileceğini oyunun finalinde içine her şeyden biraz koyulan bir omlet yapılmasıyla gösterir.

Kaynakça

Ak, B. (2013). Toplu Oyunları 3. (1. Baskı) İstanbul: Mitoş Boyut.

Akın, B.A. (2009). 1990 Sonrası Türk Oyun Yazarlığında Eğilimler. (Yayımlanmış Doktora Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sahne Sanatları Anasanat Dalı, İzmir.

⁹⁶ Ak, 2013:62.

⁹⁷ Ak, 2013:62.

- Akoğlu, Ö.A., Küçükkaragöz, H. (2018). Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrasında Karşılaşılan Güçlüklere İlişkin Bir Araştırma: İzmir İli Örneği, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt 29, Sayı 1, 153-172.
- Aktaş, G. ve Uray, D. (2021). Erkeklerin Boşanma Sürecine İlişkin Deneyimleri: Denizli'de Nitel Bir Çalışma. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45 (2), 1-28. <http://cujos.cumhuriyet.edu.tr/tr/pub/issue/66422/1025864>, Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2022.
- And, M. (2009). *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*. (3. Baskı) İstanbul: İletişim.
- Aydın, O. ve Baran, G. (2010). Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(2), 117-126. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/48424/613529>. Erişim Tarihi: 2 Haziran 2022.
- Birkiye, S.,K. (2008). İkibinli Yıllarda Türk Oyun Yazarlığı, <https://www.researchgate.net/publication/305055323> İkibinli Yıllarda Türk Oyun Yazarlığı Erişim Tarihi: 1 Haziran 2022.
- Can, Y. ve Aksu, N. B. (2016). Boşanma Sürecinde ve Sonrasında Kadın. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(58), 888-902. doi:10.17755/esosder.258824. Erişim Tarihi: 1 Haziran 2022.
- Çelenk, S. (2003). *Kaleminden Sahneye 1946'dan Günümüze Türk Oyun Yazarlığında Eğilimler*. (3. Cilt, 1. Baskı) İstanbul: YGS.
- Çetindoğan, Ö.,M. (2012). *Küreselleşmenin Tiyatral Anlatıdaki Uzama Etkileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sahne Sanatları Enstitüsü, Sahne Sanatları Anasanat Dalı, Yayımlanmış Doktora Tezi.
- Demir, F. (2016). *1980 Sonrası Türk Tiyatro Edebiyatı*. (1. Baskı) İstanbul: Mitos Boyut.
- Demirkan, S.Y., Ersöz, A.G., Şen, R.B., Ertekin, E., Sezgin, Ö., Turğut, A.M. ve Şehitoğlu, N. (2009). *Boşanma Nedenleri Araştırması*, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Dinç, A. (2021). Boşanmanın Kadın Sağlığına Etkisi ve Sosyal Destek. Yağmur Y, editör. *Kadın Sağlığı ve Sosyal Destek*. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri, s.44-52.
- Doğan, A., Gökçelik, S. (2004). Türk Tiyatrosunda İki Kişilik Oyunlar Üzerine Bir Değerlendirme (1980-2000), *Bilig*, Güz / 2004 sayı 31: 127-160.
- Duman, N. (2018). Boşanmanın Psiko-sosyal Nedenleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Uluslararası İnsan Çalışmaları Derneği*, Cilt 1, Sayı 2, 246-255.
- Ergin, E. (2010). Behiç Ak Tiyatrosu, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 30:/ 2-1, 79-91.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*, (çev.) Cemal Güzel, (1. Baskı), Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Karal, D. ve Aydemir, E. (2012). *Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet*. (1. Baskı) USAK Yayınları.
- Kaya, T. (2016). İstanbul'da Yaşayan Boşanmış Kadın ve Erkeklerin Boşanma Deneyimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 409-430. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/the-divorce-experiences-of-women-and-men-in-istanbul.pdf>. Erişim Tarihi: 2 Haziran 2022.
- Kaya, K. ve Tan Eren G. (2020). Boşanma ve Erken Boşanmaların Artış Nedenleri. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(9), 708-728. doi:10.26677/TR1010.2020.538. Erişim Tarihi: 2 Haziran 2022.
- Korkut, Y. (2012). Bir Geçiş Krizi Olarak Boşanma. *Psikoloji Çalışmaları*, 23(0), 99-112. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iupcd/issue/9410/117954>. Erişim Tarihi: 1 Haziran 2022.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, (çev. Osman Akmhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Şener, S. (1971). *Çağdaş Türk Tiyatrosunda Ahlak Ekonomi Kültür Sorunları*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Şener, Ş. (2003). *Gelişim Sürecinde Türk Tiyatrosu*. (1. Baskı) İstanbul: Alkım.

- Tarhanacı, M. (2017). Boşanma Avukatlarının Anlatısıyla Trabzon'da Aile ve Boşanma Olgusu, *İmgelem*, 1, 89-120.
- Tatlılıoğlu, K. ve Demirel, N. (2016). Sosyal Bir Gerçeklik Olarak Boşanma Olgusu: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi/Journal of Academic Social Science*, 22(4), 59-73. doi:[10.16992/ASOS.987](https://doi.org/10.16992/ASOS.987). Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2022.
- Türkiye İstatistik Kurumu, Evlenme ve Boşanma İstatistikleri-2021. (2022, Şubat 25) <https://data.tuik.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 2 Haziran 2022.
- Türk Medeni Kanunu 8049, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>. Erişim Tarihi: 2 Haziran 2022.
- Uçan, Ö. (2007). Boşanma Sürecinde Kriz Merkezine Başvuran Kadınların Retroperspektif Olarak Değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 10(1), 38-45. https://jag.journalagent.com/kpd/pdfs/KPD_10_1_38_45.pdf. Erişim Tarihi: 1 Haziran 2022.
- Yıldırım, N. (2004). Türkiye'de Boşanma ve Sebepleri. *Bilig*, (28), 59-81. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilig/issue/25396/267974>. Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2022.
- Yüksel, A. (1999). Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Tiyatrosu, Cumhuriyet Dönemi Türk Oyun Yazarlığı. (1. Baskı) İstanbul: Mitos Boyut.